

Od autorky knih Šťastné konce,
nešťastný svět a Kniha nepokoja

Alica Bartková

Návrat

TATRAN

Alica Bartková

Návrat

TATRAN

Vyšlo vo Vydavateľstve TATRAN, Bratislava 2015,
ako 5033. publikácia a 121. zväzok edície Slovenská tvorba.

Prvé vydanie

Obálku navrhol VRANART, Peter Hrevuš.

Zodpovedná redaktorka Eva Melichárková

Jazyková redaktorka Eva Mládeková

Technická redaktorka Eva Zdražilová

Sadzba RS servis, Bratislava

Vytlačila Těšínská tiskárna, a. s., Český Těšín.

www.slovtatran.sk

:: knihy pre **hodnotnejší** život

Copyright © Alica Bartková 2015

Cover design © VRANART, Peter Hrevuš 2015

Slovak edition © Vydavateľstvo TATRAN 2015

ISBN 978-80-222-0723-2

„sapere aude“

1.

ZAČALO SA TO, keď som sa hrala s kameňom v oranžovej púšti, ktorú slnko bičuje už milióny rokov. Keď mi pot tiekol z každého póru kože, spájal sa do tenkých pramienkov a odkvapkával do piesku, keď som mala pocit, že moje pľúca sú dva tenké balóniky, ktoré čochvíľa prasknú. Ako poslušná nositeľka svojho genetického kódu som tam zanechala viac informácií o sebe, ako som tušila.

Neskôr, keď som išla autom po dlhej, horúcej, prašnej ceste a nevidela iné auto takmer polhodinu, som sa len utvrdila v myšlienke, že odísť by nebolo až také zlé rozhodnutie. Vrátiť sa späť. Z Las Vegas do Anglicka. Opäť vidieť svoj starý domov. Tú živnú pôdu pre psychické poruchy.

Aj tak nie je nič čisté, jednoznačné, stopercentné... Všade vidieť a cítiť prvky devastácie, prelínajúce sa s takmer dokonalými výtvormi človeka a prírody. Roztrhané šaty, špinavé topánky, zvädnuté kvety, rozbité sklo, socha napadnutá koróziou... to všetko dopĺňa lesk upravených vlasov, hudobné symfónie veľ-

kých skladateľov, belosť čerstvo napadaného snehu... Ako keď po náročnom dni plnom kriku, agresie a tečúcich nervov počuť vo výťahu *Ódu na radosť* od Ludwiga van Beethovena. Ako keď sa lev vo mne strieda s hadom skrúteným do kľbka. Všetko sa strieda, prelína, navzájom kontrastuje. Všetko, čo nechcete, ale musíte robiť, všetko, po čom túžite, ale nemôžete to mať. Toto všetko si nechávate pre seba, postupne sa to vo vás kumuluje a väčšinou vybuchne ako sopka, ktorá zničí všetko okolo. Ale aj keď je kontrola nad prírodnými živlami nulová a všetko zabezpečenie poskytuje len viac času na evakuáciu, stále máte šancu využiť ho a odpratať sa čo najďalej. Aj z tohto dôvodu chcem odísť, preťať putá, čo ma zväzujú s povinnosťami, nudou, tragédiami, rolami, ktoré musím hrať, hoci mi to spôsobuje žalúdočné vredy.

Návrat po takmer dvadsiatich rokoch do Anglicka nezaistuje, že to bude lepšie, možno to naopak bude ešte horšie, jatriť staré pocity je možno psychický masochizmus, ale cítim, že to musím spraviť. Musím sa jednoznačne rozhodnúť, už žiadne polovičaté alternatívy, kompromisy a náhrady za to, čo skutočne chcem, inak sa opäť vidím, ako zarývam nožom do stola, do steny, do seba. Čepel' noža necháva stopu na kapote auta, vo výťahu, na zábradlí, jej línia sa šinie od pracovného stola cez reštaurácie, obchodné centrá, galérie, lekárne, fasády domov až k tomu môjmu. Už nechcem, aby tá línia bola len pomyselná.

2.

ATAK TERAZ OPĀŤ KRÁČAM po širokých, mierne točitých schodoch a zažívam pevný stisk minulosti. Idem stredom schodiska, po pravej ruke robustné zábradlie z tmavého dreva, po ľavej rovnako vysoká stena, ozdobená gýčovými freskami tvoriacimi spleť farebného, štýlového či významového chaosu. Oko nemá šancu uniknúť ohurujúcemu obrovskému zmätku, pretože schodisko popri stene je točité a stena ho obklopuje od periférneho videnia až dopredu. Rovnako zdobený je aj vysoký strop a celému tomuto monumentálnemu šialenstvu kraluje obrovská kulisa čerta, zasadená tesne pod stropom. Čert je z tvrdého kartónu, jeho plocha vytvára tmavý priestor medzi ním a stenou. V tom tieni sú uložené všetky moje nočné mory a zlé pocity z raného detstva. Predstavivosť dieťaťa pracujúca na plné obrátky dokázala toto tmavé miesto povýšiť na liaheň zla. Všetky zvuky noci, blesky za búrky, nešťastné udalosti v okolí, všetko malo dočinenia s tieňom, ktorý vytváral do pol pásu nahý muž s rohami na

hlave a s kopytami namiesto chodidiel. V podrepe, s rukami vbok mal vytvárať dojem číhajúceho nebezpečenstva. V mojom prípade to bolo také účinné, že som sa pred ním mala na pozore nielen na schodisku, ale kamkoľvek som sa pohla. A tak som sekala dobrotu väčšinou len pre hrozbu nešťastia, ktoré by ma mohlo postihnúť. Túto predstavu vo mne ešte utvrdzoval otec, ktorý si moju poslušnosť vynucoval hrozbou, že ak nebudem poslúchať, čert si po mňa príde. Prispeli k tomu aj rôzne príhody, napríklad, raz, keď ho chceli zvesiť, muž na rebríku neudržal rovnováhu a spadol z neho na schody, čo malo smrteľné následky. Muž, ktorý pridržal rebrík, si zlomil ruku.

Keď sa pozerám na dramatickú kulisu a tieň za ňou, žalúdok sa mi dokonca ešte aj teraz mierne sťahuje. Štve ma, že vo mne zakorenené dávne pocity stále prevažujú nad rozumom, no stúpam ďalej po schodisku.

Maľby majú tmavé pozadie, takže priestor napriek všetkej farebnosti pôsobí temne a zatuchlo. Míňam schod po schode a ďalej si vybavujem spomienky na detstvo, plné neobyčajných šiat, parochní, masiek, a na otca uprostred toho všetkého, úplne iného ako všetci ostatní v divadle.

Jeho tmavý odev, upravené vlasy a čistá pleť ostro kontrastovali s väčšinou pestrofarebnými, nápadnými kostýmami hercov, ich parochňami od

výmyslu sveta a mejkapom, ktorý nosili v takých hrubých vrstvách, že tváre pripomínali skôr masky. Vlastne si ani nespomínam, že by otec počas svojho života menil výzor, na rozdiel od hercov, ktorí svoju chameleóniu schopnosť využívali pomerne často. Osamelí ľudia, vydedenci, králi, kráľovné, princovia, princezná, zloději, šašovia, vzdelanci, hudobníci, prostitútky, nafúkaní manipulátori, ochrancovia, väzni... tieto, a ešte mnohé iné postavy, dokázal zahrať každý z nich. Dokázali byť kýmkoľvek, aj keď len na pár hodín denne. V divadle.

Na mieste, kde sa všetky súkromné tajomstvá môžu stať verejnými.

Tajomstvá skryté za kostýmy, kulisy a potlesk divákov, ktorý to celé odsudzuje na nereálnosť. Nespočetné podoby tváriacich sa tvári mi prefukujú mozog celý život, aj keď ich už nevidám. Ich úšklábkysa vo mne zakorenili tak silno, že sa mi o nich často sníva. Ešte častejšie sa mi však vybavujú rôzne tiky a nápadné gestá ľudí v metre, na ulici, v obchodoch, v kine... Fotosérie tváriacich sa tvári nosím v sebe rovnako ako hudbu Ludwiga van Beethovena. Otec ho často počúval a takmer do každej hry sa snažil zakomponovať niektorú z jeho symfónií.

Najčastejšie však *Deviatu symfóniu – Ódu na radosť*. Úžasný výtvor génia, no ak ho počúvate takmer každý deň, začne vám liezť krkom.

Ale teraz je to aj moja obľúbená skladba. Otec mi o nej často rozprával, doteraz si pamätám, že v dobe premiéry tejto symfónie vo Viedni žil Beethoven v takej chudobe, že si nemohol dovoliť kúpiť ani slušný oblek, aby sa v ten večer, vďaka ktorému sa Schillerova báseň stala nesmrteľnou, mohol predstaviť verejnosti. Nechal iných ľudí, aby predstavili jeho dielo namiesto neho. Môj otec to celý život robil podobne. Tiež sa prizeral, ako jeho myšlienky a predstavy prezentujú ľuďom herci a ľudia si rovnako brali z jeho diel to, čo im vyhovovalo, prispôbovali ich vlastným myšlienkam a predstavám, často aj úplne inak, ako to bolo pôvodne myslené. To ho vytáčalo zo všetkého najviac.

Niekoľkokrát sa mu stalo, že mu niekto prišiel zagratulovať k novej hre, keď sa s ním však o nej začal rozprávať, vysvitlo, že ju vôbec nepochopil.

Beethoven bojoval Deviatou symfóniou proti absolutizmu a nedostatku slobody, napriek tomu jej post mortem pririekli rolu inšpirácie nemeckej rasy v boji. Oto von Bismarck o nej často hovoril: „Keby som mohol tú hudbu počúvať častejšie, mal by som väčšiu odvahu.“

Chcel povzbudiť svoje vojská, preto začlenil Beethovena do boja o zjednotenie Nemecka. Nemecký kancelár zašiel tak ďaleko, že *Ódu na radosť* nazval Bismarckovou symfóniou.

Beethoven túžil po slobode, ktorá by vyústila do

„kráľovstva ľudského bratstva“, a namiesto toho ho zneužili pre svoj boj ľudia, ktorým bola jeho myšlienka na míle vzdialená. Všade ho mali radi. V roku 1927 sa jeho *Deviata symfónia* stala svetovou hymnou mieru. Zatiaľ čo sa v USA o Beethovenovi hovorilo ako o demokratovi, v Moskve mu salutovali ako revolucionárovi a vo Francúzsku predstavoval hrdinu republiky.

Hitler z neho spravil pravého vodcu nemeckého ľudu. Prvý festival nacistickej hudby zahájili *Ódou na radosť*. Spoluvinníci najhorších zločinov proti ľudskosti omdlievali pri počúvaní piesne, kde sa spievalo: „Všetci ľudia sú si bratia“. Letci kamikadze pili posledný pohár saké a v ušiach im znela *Deviata*.

Beethoven kamikadze.

20. apríla 1945 oslavovalo rádio Berlín Hitlerovo výročie Beethovenovou *Siedmou symfóniou*. O desať dní na to oslávilo *Deviatou symfóniou* jeho samovraždu.

Beethoven znásilnený svetom.

Prisvojili si ho obeť, bojovníci, kati, slabí, silní..., v Číne, Amerike, Európe, v metropolách i v odlahľých častiach sveta.

Beethoven roztrhaný na kúsky.

3.

V HLAVE MI ZNIE DEVIATA a vchádzam do prázdnej divadelnej šatne.

Kedysi bola plná kostýmov, dnes je plná prachu a pavučín. Oká pavučín na mňa pôsobia ako otvory do minulosti. Pozerám do nej a vidím všetku detskú naivitu, zmätok a neustále čakanie. A márnú túžbu vyrásť zo dňa na deň, byť rovnoprávna s dospelými a pochopiť ich tajomstvá.

Pochopiť divadelné hry som nepotrebovala. Úplne mi stačilo nasat' ich atmosféru. Každá mala inú. Aj keď som ako dieťa nerozumela úplne všetkému, ako som vyrastala, postupne som prišla na to, že práve atmosféra vytváraná hercami a kulisami, je najdôležitejšia.

Za hercov obklopených hádankami, symbolmi a predstieranými citmi, hovorili často masky, pod nimi sa mohli smiať, plakať, mračiť, no ony zostali vždy nehybné. Otec držal svoju najmilšiu masku vo vitríne a nikomu ju nedovolil vziať do rúk. Nevieam, či bola celá zo zlata, alebo len pozlátená, no otec

tvrdil, že je z mykénskeho obdobia, vtedy takéto posmrtné masky dávali bohatým ľuďom, aby zakryli tvár v rozklade a zároveň uchovali ich podobu. Môj otec bol sám osebe nepreniknuteľná maska, málokedy hovoril priamo, nútil ma hádať a takmer všetko, čo mi chcel povedať, ilustroval naaranžovanými scénkami.

Ako dieťaťu sa mi to síce páčilo, no keď sa neočakávané, absurdné veci odrazu stanú pravidlom, už to nie je zábavné a váš domov sa zmení na rozprávkovú krajinu pre bacily ľudskej psychiky. Pamätám si, ako mi raz večer hovoril niečo o pomínutelnosti, o protikladoch a istotách v živote človeka, ktoré sa môžu každú chvíľu zrútiť. Nespomínam si už, čo presne hovoril, ale príbeh bol spojený s obrazom od neznámeho anglického krajinára a viem, že si ho veľmi cenil. Mal ho na stojane v pracovni, kde sme v ten večer sedeli.

Keď dohovoril, vstal a bez slova odišiel. Všade zavládlo ticho. Niežeby tam bol predtým hluk, ale zdalo sa mi, že aj všetky tie samozrejme zvuky ako fúkanie vetra či tikanie hodín utíchli, dokonca sa mi na chvíľu zazdalo, že som stratila sluch. Vtom sa však od obrazu ozval slabý šuchot. Povrch obrazu sa začal vydúvať, vyzeralo to, akoby mal na ňom namaľovaný kopec vybuchnúť. Nevediac, či sa mi to len zdá, alebo sa deje niečo, čo si neviem vysvetliť, zaostrila som zrak a jasne som uvidela, ako

sa obraz v strede trhá a cez podlhovastú škáru sa spoza neho niečo vysúva. Z kopca sa pomaly vyplazil dlhý hnedý had, neisto sa pridržal steny obrazu, potom stojana, na ktorom obraz stál, až nakoniec spadol na podlahu a odplazil sa k najbližšej stene.

Váhala som, či mám dať prednosť hysterickému výlevu, alebo racionálnej stránke svojej osobnosti, nakoniec som vstala a pomaly išla otcovi povedať, čo sa stalo. Potom si už pamätám iba to, že som sa ráno zobudila vo svojej posteli. Hneď som vstala a opäť išla hľadať otca, žiadať vysvetlenie, ale ten sa iba typicky, sotva badateľne usmial a podal to najjednoduchšie vysvetlenie.

Vraj mi prišlo zle, odpadla som na chodbe, a tak ma odniesli do postele, hada našli a chytili. Keď som išla okolo jeho pracovne, ktorá bola zároveň knižnicou, zistila som, že obraz aj so stojanom sú preč.

Bolo zjavné, že ho niekto úmyselne narezal a nastrožil zaň hada, no neviem, či by som takéto priznanie od otca prijala radšej ako žiadne vysvetlenie a odpratanie dôkazov. A tak som pohodlne uviazla v bahne mlčania a nevedomosti, ktoré ma postupne vťahovalo čoraz hlbšie.

Zo šatne prechádzam chodbami a izbami, vtiahnu ma do prúdu spomienok, melanchólie a sebaľútošti. Aj keď tu nezostalo takmer nič, živo si vybavujem nábytok, koberce, drobné detaily, kopec zbytočností, ktoré skladoval každý obyvateľ tohto

domu. Napriek tomu, že ma otec vychovával sám, pretože mama zomrela pri dopravnej nehode, keď som mala rok, nikdy som nepocítovala, že sme sami, pretože náš dom bol zároveň divadlom, kde sa hmýrili herci od rána do večera. Niektorí z nich aj bývali na dolnom poschodí, kde bol neustály zhon.

Otec hry režiroval, písal aj vlastné a ja som trávil dni uprostred tohto permanentného maškarného plesu. Niežeby mi to prekážalo, vtedy som to brala ako normálnu súčasť života, ale keď sa spätne nad tým zamyslím, vyrastala som v spoločnosti ľudí, ktorí boli jeden deň šľachticom, pestúnkou, démonom, vrahyňou, na druhý deň alebo o týždeň zase úradníkom, prostitútkou, kňazom, lekárkou... Občas som pochybovala, kým sú v skutočnosti, dokonca či vôbec majú nejakú vlastnú osobnosť, no zvykla som si, ale s odstupom času mi to nepripadá ako vhodné prostredie pre výchovu dieťaťa. Vlastne to nie je vhodné prostredie pre nikoho. Ak k tomu ešte pripočítate otcove scény, pri ktorých ste mali pocit, že ste sa ocitli v situácii, ktorú nemôžete nijako ovládať...

Sú okamihy, keď človek nič nezmôže. Nemôže vylúčiť riziko, že príde o svojich blízkych, že príde o vlastný život, že sa musí prizerať na utrpenie iných. Dialo sa to, deje sa to každý deň a aj sa to bude diať.

Bezmocné, zbytočné existencie. Ľudia postupne porciovaní únoscami kvôli meškajúcemu výkupnému. Splynovaní nacistami v koncentračných táboroch. Ľudia zastrelení pri prepade banky. Zomierajúci na neliečiteľné choroby. Zmasakrovaní pri haváriách na cestách, pri výbuchoch spôsobených samovražednými atentátnikmi. Hnijúci vo väzeniach za zločiny, ktoré nespáchali. Chytení ako zvieratá v pasci. Ľudia z obrazov Francisa Bacona, ktorí sa často aj snažia vymotať zo situácie, v ktorej sa ocitli, no divákovi je úplne jasné, že sa im to nepodarí. Aj ja som sa vďaka otcovi ocitala pomerne často v takýchto nečakaných, neriešiteľných situáciách.

Beethoven v pasci.

Had zvliekajúci sa z kože, akoby odhadzoval masku. Jeho prelínajúce sa protichodné úlohy v symbolike a mytológii. Jeho sila a zároveň bezmocnosť. Jeho útočnosť a plachosť. Niekde na začiatku púte bol medzi krivými zrkadlami a kulisami. Na jej konci vás už ťažko prekvapí, že svetlo, ktoré zapaľujete každý deň, svieti odrazu z opačného konca izby, že steny majú zo dňa na deň inú farbu, že rôzne detaily na obrazoch, na ktoré sa pozeráte od detstva, miznú alebo sa menia. Že počúvate príbeh o človeku, ktorý vyhral v lotérii, išiel si vyzdvihnúť peniaze a zomrel pri prepade banky. Vtom zacítite dym, idete za pachom do vedľajšej miestnosti, kde horí kufor plný bankoviek. Že otec hovo-

rí o druhej svetovej vojne, a vy zrazu počujete zo záhrady výstrely. Pozriete sa von oknom a vidíte, že tam pobehuje a strieľa asi desať mužov vo vojenských uniformách. Nevieam, čo týmito a ešte mnohými inými scénkami chcel otec dosiahnuť, ani mi to nikdy nevysvetlil. Možno ma chcel pripraviť na nepredvídateľné udalosti, odstrániť detskú naivitu, naučiť ma spoliehať sa na vlastný rozum... V konečnom dôsledku dosiahol len to, že moje úvahy sa každý deň zmietali v nepriechodných cestách vlastnej mysle, krajiny, v ktorej som žila, sveta, vesmíru... Moje myšlienky spravili z môjho tela vrecko želatíny, ktoré mohlo každú chvíľu prasknúť.

Vchádzam do svojej izby, kde som sa často skrývala pred nevyspytateľnosťou života, ktorý som žila, a pred ľuďmi, čo patrili do môjho života. Vďaka nim som veľmi rýchlo pochopila, že ľudia nie sú ani dobrí, ani zlí, sú niekde uprostred, mix láskavosti, krutosti, dobroprajnosti, závesti, statočnosti, zbabelosti, optimizmu, pesimizmu, veselosti, smútku... A abstraktné pojmy dobra a zla sú len príveskami na krkoch tých dvojhlavých drakov. Moja izba nikdy nebola preplnená, ale aj tak ju bez všetkých tých vecí, čo tvorili jej súčasť, a možno aj súčasť mňa samej, takmer nespoznávam. Jediné, čo sa zmenilo na jej atmosfére, je výhľad z okna, ktoré zub času tiež mierne ohlodal, a prach, škvvrny od dažďa a zvyšky pavučiny v hornom rohu prekážajú